

ARHIIVKOGU

Põhja tõu osatähtsusest ja levikust Eestis.

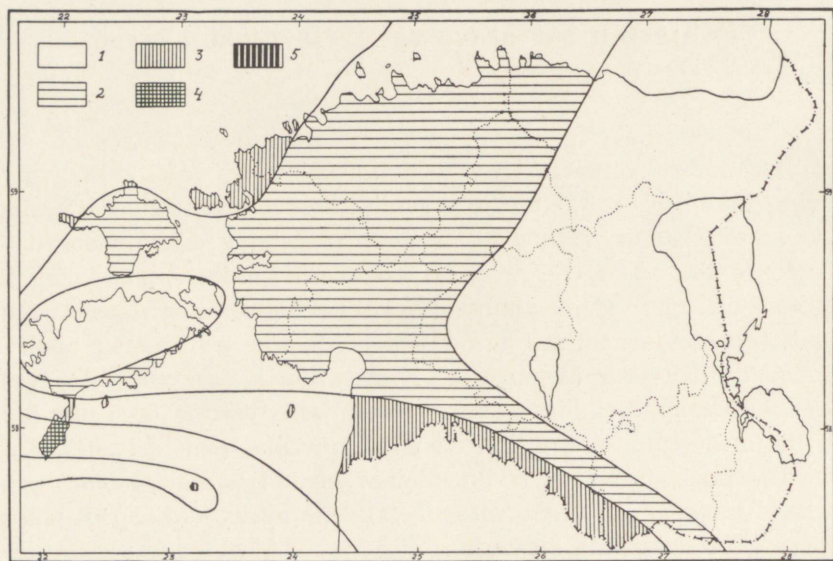
J u h a n A u l.

Üksikasjalikuma põhja tõu leviku käsitlese Eesti kohta võlg-neme Sten De Geer'ile aastat kümmekond tagasi ilmunud Lundborg ja Linders'i töös rootslaste antropoloogiliste tunnuste üle¹. De Geer määrab keha üldpikkuse, pea vormi ja silmade värvuse leviku andmete varal kartograafilise sünteesi teel isorütmilised jooned, mis eraldavad põhja tõu osatähtsuse poolest erinevad maa-alad üksteisest. Nimetatud joonte abil ta jagab kogu Baltoskandia viide ossa: 1. ilmselt põhja tõu tuum-ala, 2. põhja tõu tuum-ala, 3. ilmselt põhja tõu ala, 4. põhja tõu ala ja 5. väljaspool põhja tõu levikut seisev ala. Iga ala on omakorda kaheks jaotatud, millest siin arvestaksime ainult väljaspool põhja tõu levikut seisva ala alajaotust.

S. De Geer'i kaardilt nähtub, et Eestit tuleb pea tervikuna lugeda väljaspool põhja tõu levikut seisvaks alaks (1. joon.). Seejuures kogu idapoolne Eesti — Virumaa, Tartumaa, Ida-Järvamaa, Viljandimaa, kirdepoolne osa Võru- ja Setumaast — kuulub alasse, kus põhja tõugu tüübid üldse puuduvad. Samasse alasse kuulub De Geer'i järgi ka Muhumaa ja Saaremaa, välja arvatud Jämaja ja Anseküla kihelkond, ja kitsas maa-riba Saaremaa lõunarannikul, peamiselt Püha kihelkonnas. Kõik ülejäänud osa Mandri-Eestist, peale Loode-Läänemaa ja Lääne-Harjumaa,

¹ Sten De Geer The Kernel Area of the Nordic Race within Northern Europe. An attempt at synthetic mapping, on the basis of the distributional areas of three racial characters. — H. Lundborg a. F. Linders The Racial Characters of the Swedish Nation (Uppsala etc. 1926).

samuti kui lõunapoolne osa Lõuna-Pärnumaast, Viljandi- ja Valgamaast, kuulub valdkonda, kus põhja tõugu juba veidi olemas. Sellesse valdkonda kuulub veel Hiiumaa (välja arvatud Kõpu poolsaare läänepoolne osa) ja Anseküla khk. põhjapoolne osa kui ka varem nimetatud rannikualad Lõuna-Saaremaal. Põhja tõu alasse kuuluvat meil loodepoolne osa Läänemaal, osa läänepoolsest Harjumaast, Kõpu poolsaare läänepoolne osa ja „Sõrve kael“ (Anseküla

1. joon. Põhja tõu tüüpide leviku kaart Sten De Geer'i järgi. 1. ja 2. — Väljaspool põhja tõu levikut seisvad alad, 3. põhja tõu ala, 4. ilmselt põhja tõu ala, 5. — põhja tõu tuum-ala.

La distribution des types nordiques d'après S. De Geer. 1. et 2. les régions qui manquent de types nordiques, ou qui en avaient très peu, 3. le domaine de la race nordique. 4. le domaine évident de la race nordique. 5. l'aire-noyau des types nordiques.

khk.), ilmselt põhja tõu alasse — Jämaja khk. Põhja tõu tuumalad ja ilmselt põhja tõu tuum-alad puuduvad De Geer'i järgi Läänemerest idapool üldse, kui mitte arvestada Ruhnu saart.

Kuna teame, et Eesti kohta käivad andmed, mida De Geer oma kaardi koostamisel kasutas (Anutšin'i, Niederle j.t. omad), ammu kuuluvad ajalukku, siis ei oleks huvi-

tuseta pilku heita põhja tõu osatähtsusse ja põhja tõu levikule Eestis praeguste andmete põhjal.

Alljärgnev sellealaline ülevaade põhjeneb vaatlusil ja mõõtmisil, mida allakirjutanu on toimetanud meie sõjaväes üle 15 000 isiku juures.

Mis puutub kõige pealt põhja tõu tüüpide ja põhja tõu osatähtsuse ja leviku määramise meetodisse, siis erinenes suhtes De Geerist täiesti. Teisest küljest aga ei lähe ma suhtes põhimõtteliselt lahku Lundborgist ja Lindersist, mistõttu meie andmed tohiks rootsi omadega ometigi võrreldavad olla. Nimelt määrasin ma, nagu nimetatud autoridki, iga üksiku mõõdetu tõulise kuuluvuse ja rajasin igasugused põhja tõu maa-alalised hinnangud protsendi rohkusele, mida põhja tõu tüübid osutasid kusagil kollektiivis resp. maa-alal. Tüüpide määrangus kui niisuguses lähen ma Lundborgist ja Lindersist siiski mõnevõrra lahku. Nemad määrasid põhja tõu tüübiks iga isiku, kelle kasv oli vähemalt 168 cm, pea pikkuse-laiuse indeks alla 78 ja silmade ning juuste värvus hele. Mina arvestasin isiku tõulise kuuluvuse määramisel ka näo vormi, mis põhja tõul — eriti selle Skandinaavia vormil — on teatavasti hoopis kõrgem ja kitsam kui tema naabertõul, idabalti tõul. Edasi leian ma, et põhja tõu tüüpide pea pikkuse — laiuse indeks peaks võima üksikuil kordadel veidi kõrgemagi väärtusega olla, sest ikka enam ja enam selgub, et põhja tõu varieeruvus on suurem kui seda algul arvati. Sama märkus maksab ka juuste värvuse kohta. Kõiki seda arvestades diagnoosin ma põhja tõu tüüpe järgmiselt: silmade värvus hele kuni pruun, viimane kaasa arvatud, keha üldpikkus vähemalt 168 cm, pea pikkuse-laiuse indeks kuni 78, kusjuures morfoloogiline näoindeks peab olema vähemalt 84, või jälle pea pikkuse-laiuse indeks kuni 81 ja morfoloogiline näoindeks üle 89. Võiks arvata, et kirjeldatud erinevuse tõttu meetodeis minu töö tulemused ei ole rootsi omadega võrreldavad. See võib aga siiski ainult osaliselt nii olla, sest nimetatud lahkumineked ei ole kuigi suured ja kui minu andmetes põhja tõu tüüpide arv suureneb pea pikkuse-laiuse indeksi arvel, siis sama palju kaotab ta näoindeksi arvestamisega.

Üldine asjaomane kokkuvõte näitab, et Eestis — Tallinna linn välja arvatud — on $25.26 \pm 0.38\%$ põhja tõu tüüpe. Rootsis

on neid *Lundborg* ja *Lindersi* järgi 30.82%. Et Rootsis on põhja tõu tüüpe enam kui meil, on väljaspool kahtlust juba *a priori*. Kui oleks Rootsis ja meil toimetatud mõõtmisi *samaajaliselt* ja ühede ning *samade* uurijate poolt, samutigi, kui oleks tüüpide määrang toimunud täiesti samastel alustel, oleks see vahe, võib olla, veelgi veidi suurem olnud. Kuid *sisuliselt* see asja ei muuda. Eesti on olnud ja on alaks, kus põhja tõu tüüpide osatähtsus on küllalt suur ja tema „väljaspool põhja tõu levikut seisvaks alaks“ pidamine on ainult arusaamatuse vili.

Vaatleme nüüd, millist pilti pakub meile põhja tõu tüüpide levik Eestis?

Üldiseks orienteerumiseks ses küsimuses vaatleksime kõigepealt põhja tõu kvantitatiivset esinemist maakonniti. Põhja tõu tüüpe on:

Saaremaal . . .	32.2%	Viljandimaal . . .	22.7%
Pärnumaal . . .	32.1 „	Tartumaal . . .	21.9 „
Läänemaal . . .	31.6 „	Võrumaal . . .	21.8 „
Harjumaal . . .	28.4 „	Virumaal . . .	21.4 „
Järvemaal . . .	25.3 „	Valgamaal . . .	18.6 „
		Setumaal . . .	15.6 „

Sellest nähtub, et erinevused maakondade vahel on kaunis tunduvad (2. joon.).

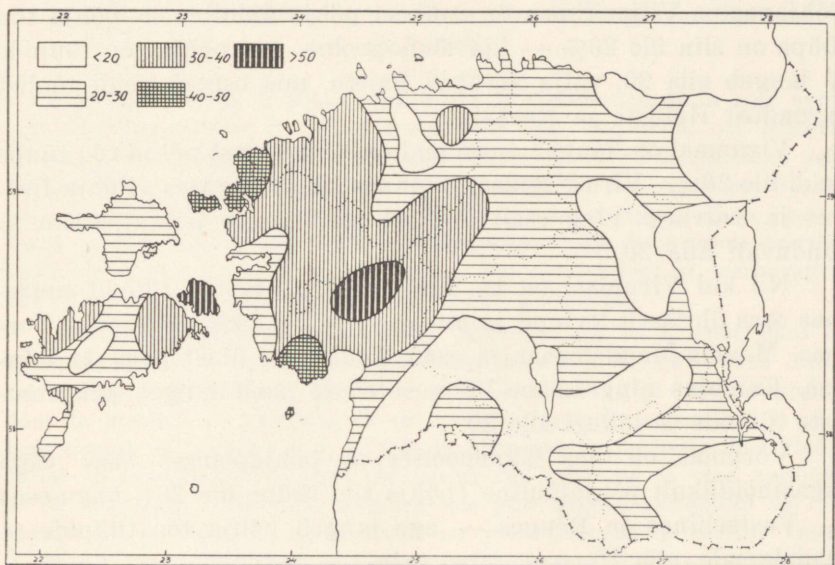
Ilmselt põhjatüübilised on Saaremaa, Pärnumaa, Läänemaa ja osalt Harjumaa. Lähem vaatlus näitab aga, et ka siin on varieeruvust olemas.

Kõige „rahutum“ ja ebaühtlasem on Saaremaa. Mis puutub kõigepealt Muhumaasse, siis siin on meil tegemist alaga, kus põhja tõu tüüpide % on väga kõrge (üle 50). Järgmise tihedusega põhja tõu aladeks on Saaremaal põhjapoolne Kihelkonna ja Mustjala kihelkond, Anseküla, Jaani, Püha ja Pöide (üle 30% põhja tõu tüüpe). Saaremaa keskosa — Kärla ja põhjapoolne osa Kaarmast äratavad tähelepanu oma põhja tõu tüüpide vaesusest (alla 20%). Muus Saaremaa osas leiame põhja tõu tüüpe keskmisel määral — 20—30%.

Ka Pärnumaal on põhja tõu tüüpide leviku mitmekesisus küllalt suur. Kõigepealt olgu märgitud, et Põhja- ja Lõuna-Pärnumaa ses suhtes tublisti erinevad. Põhja-Pärnumaa on läbi ja

läbi põhjatüübiline: Pärnu-Jaagupis ületab põhja tõ tüüpide % 50, Tõstamaal on see üle 40 ja kogu muul alal üle 30. Lõuna-Pärnumaal leiame selle loodepoolses osas — Uulus, Reius ja Hääde-meestel üle 20% põhja tõ tüüpe, samuti ka Hallistes ja Karksis, kus see % on isegi üle 25, kuid vahepealsel alal, Saardes, langeb see alla 20.

Läänemaal on põhja tõ tüüpide levik palju ühtlikum. Pea-

2. joon. Põhja tõ tüüpide leviku kaart praeguste andmete põhjal. Põhja tõ tüüpide arv iga 100 mõõdetu kohta.

La distribution des types nordiques d'après les données actuelles. Le nombre de types nordiques par 100 individus mesurés.

aegu suuremas osas areaalist — kogu idapoolses mandri osas — on põhja tõ tüüpe üle 30%; Hiiumaal ja mandri lõunapoolsel ranniku-alal (Martnas, Hanilas, Karuses ja Varblas) langeb see alla 30, kuna ta Vormsis ja Noarootsis tõuseb üle 40.

Harjumaa langeb tõuliselt selgesti kaheks osaks: Lääne-Harjumaa on põhjatüuline, Ida-Harjumaa on aga põhja tõ tüüpide poolest võrdlemisi vaene. Esimeses ületab põhja tõ tüüpide % 30, teises on ta vaevalt üle 20, välja arvatud Harju-Jaani, kus

näib leiduvat ka veidi üle 30% põhjatõulisi tüüpe. Seevastu langeb aga Jüri ja osalt Kose kihelkonnas nimetatud tüüpide arv alla 20.

Järvamaa osutab keskmist põhja tõu tüüpide rohkust. Ka on nende jaotus siin kogu alal ühtlane, kõikudes 20—30%. Ainult Kärus ja osalt ka põhjapoolses Türis leiame üle 30% põhjatõulisi elanikke.

Viljandimaa langeb kahte ossa: põhja- ja lõunapoolsesse. Põhjapoolne Viljandimaa on rohkem põhjatüübiline — põhja tõu tüüpe on siin üle 20% — kui lõunapoolne, kus põhja tõu tüüpide % langeb alla 20, välja arvatud Paistu, mis osutab veidi tõulist sarnadust Halliste ja Karksiga.

Virumaal on kaugeit suuremal osal maa-alast põhja tõu tüüpe veidi üle 20%. Viru-Nigulas, Simunas ja Alutaguses (Põhja-Iisakus ja Vaivaras ning osalt Jõhvis) aga langeb põhjatõuliste % tunduvalt alla 20.

Nii kui Virumaal on ka Tartumaal põhja tõu tüübid suuremas osas ühtlaselt levinud ja nimelt veidi üle 20% rohkuses. Torvas, Maarja-Magdaleenas ja osalt Kodaveres ühelt poolt ja Rõngus, Kambjas ning Lääne-Võnnus teiselt poolt langeb põhjatõuliste tüüpide % jällegi alla 20.

Võrumaa on oma läänepoolses ja põhjapoolses osas väga tagasihoidlikult põhjatõuline (põhja tõu tüüpe üle 20), kagu-osas — Vastseliinas ja Rõuges — aga langeb põhja tõu tüüpide % madalamale, alla 20.

Valgamaal leiame ainult Sangastes ja osalt ka lõunapoolses Helmes põhja tõu tüüpide % üle 20 olevat, kuna ta siin kõikjal mujal on alla 20.

Setumaal on samutigi ainult maakonna põhjapoolses osas — Mäe ja Järvesuu vallas — põhja tõu tüüpe veidi üle 20%, kuna Kesk- ja Lõuna-Setumaa on põhja tõu tüüpidelt õige vaene.

Kuna Eestis on seega põhja tõu tüübid üle riigi hoopis ebaühtlasemalt jaotatud kui Rootsis, siis on siin maa-alasid, mis täiesti vastaksid Rootsi tihedatele põhja tõu aladele. Need on meil peamiselt Lääne-Eestis, kus põhja tõu tüüpide % on üldiselt umbes 30 ja mis seetõttu tuleb vastu seada Ida-Eestile, kus põhja tõu tüüpe on kõigest umbes 20%.

Meie Lääne-Eestit tuleks hinnata vähemalt kui põhja tõu tuum-ala, Ida-Eestit aga võiksime samastada Rootsi ilmselt põhja tõu alale. Esimeses leiame saarekesi, mis tuleks nimetada ilmselt põhja tõu tuum-alaks, teises leiame rea areaale — eeskätt Kagu-Eestis, Alutaguses ja Kesk-Lõuna-Eestis — mis vastaksid De Geeri põhja tõu aladele.

Sur l'importance relative et sur la distribution de la race nordique en Estonie.

Comme la carte la plus détaillée sur la distribution de la race nordique, que nous devons à Sten De Geer (fig. 1), en ce qui concerne l'Estonie, est inexacte aussi bien dans l'appréciation de l'importance relative de la race nordique que dans la description de son extension, du fait que l'on a utilisé pour la dresser des données tout à fait mauvaises, l'auteur donne dans le présent article les résultats d'une étude de la même question, basée sur des matériaux actuels: ses observations et mensurations dans l'armée estonienne, sur plus de 15.000 personnes.

Pour déterminer les types de la race nordique on a suivi, dans les lignes générales, la même voie que Lundborg et Linders en Suède. Les petites modifications, que l'auteur a cependant jugé utile d'apporter dans la manière de procéder de ces savants, sont les suivantes: 1. on a tenu compte de l'indice facial, de telle manière que les individus dont l'indice facial ne dépasse pas 84, ont été exclus des types de la race nordique; 2. on a attribué à la race nordique une plus grande variabilité de colorations du système pileux, à savoir en y comprenant la couleur brune; 3. dans le cas où la valeur de l'indice facial dépasse 89, on a compté également comme types de la race nordique les individus dont l'indice céphalique atteint 81.

Le résumé général montre que les types nordiques en Estonie s'élèvent à $25.26 \pm 0.38\%$.

L'auteur plus loin donne le pourcentage de distribution de la race nordique d'après les provinces. Visiblement nordiques sont Saaremaa, Läänemaa et Pärnumaa. Cà et là à Saaremaa (Muhu) la proportion des types nordiques monte très haut (au-dessus de 50%), mais dans la partie centrale de Saaremaa — sur une étendue peu grande — elle tombe au-dessous de 20. En Pärnumaa la partie nord est entièrement nordique, avec des régions isolées, où le pourcentage des types nordiques dépasse 40 ou 50; dans la partie sud le nombre des types nordiques est bien moindre. En Läänemaa la partie continentale de l'est est plus nordique que la région littorale (la région nord-ouest mise à part) et Hiiumaa. La partie occidentale de Harjumaa est très nordique, non pas la partie orientale. La province de Järvamaa et le nord de Viljandimaa présentent un nombre moyen de types nordiques.

ques, le sud de Viljandimaa en revanche est un peu plus pauvre en types nordiques. Dans les provinces de l'est — Virumaa, Tartumaa, Võrumaa — le pourcentage des types nordiques est un peu au-dessus de 20 et ces derniers sont répandus d'une manière assez homogène. En Valgamaa — frontière sud de l'état — et en Setumaa — frontière sud-est — le pourcentage des types nordiques est le plus petit, au-dessous de 20.

Pour la distribution des types de la race nordique nous devons faire une distinction entre l'Estonie occidentale et l'Estonie (fig. 2.). Dans l'Estonie occidentale le pourcentage des types nordiques est en général d'environ 30, tandis que dans l'Estonie orientale il n'est que de 20 environ. Il faudrait estimer la première région au moins comme l'aire-noyau des types nordiques de De Geer, nous pourrions identifier la seconde avec le domaine évident de la race nordique en Suède. Dans la première nous trouvons des îlots, qu'il faudrait nommer les aires-noyaux évidents de la race nordique, dans la seconde nous trouvons plusieurs régions, qui correspondraient aux domaines de la race nordique de De Geer.